

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Tel. (030) 10163
Postgiro 58. Abonnementsprijs f 5,50 per jaar. Buitenland f 7,- per jaar, voor
België f 6,-. Losse nummers f 0,30. Verschijnt wekelijks.

HET PROZA VAN DE BURGER EDELMAN

Velen van u kennen de inhoud van een van de beroemde blijspelen van Molière „le Bourgeois-Gentilhomme, de Burger-Edelman. Een in korte tijd rijk geworden burger wil in de adelstand komen en neemt les in allerlei zaken, die hij dient te kennen: dansen, schermen, litteratuur, wijsbegeerte en overal wordt hij belachelijk gemaakt, zonder dat de onnozele hals het zelf merkt. Deze lachwekkende ijdelheit is zichzelf niet meer, schaamt zich voor zijn eenvoudige afkomst, hoort ten slotte nergens meer bij en wordt door iedereen geminacht. Niet kwam tot iet en kende zichzelf niet meer. En wat zien wij, in 't groot en in 't klein, dit verschijnsel dikwijls. Er is blijkbaar een grote dosis moed voor nodig om jezelf te durven zijn. Bijna iedereen schaamt zich eigenlijk voor allerlei zaken, die nu juist niet schaamtevol zijn — afkomst — geld — uiterlijk — baan — en de dingen waarover wij ons zouden moeten schamen allerlei eigenschappen en vooroordelen, laksheid en onverschilligheid, worden helemaal niet als afkeurenswaardig gevoeld of men heeft de strijd ertegen allang opgegeven. Alle grote godsdiensten en ethische stelsels in de wereld hebben gedragsregels, vaste normen, wetten, voorschriften die de mens moet trachten te volgen, waarnaar hij moet leven, maar om dat te kunnen doen, is een nieuw mens, een veranderd mens nodig. De oude Adam moet afgelegd worden, zoals dat in de Christelijke geloofstaal heet en de nieuwe mens moet geboren worden. De natuur-primitief, begerig, aggressief, dierlijk — moet overwonnen worden en zo leeft het mensdom onder de druk der verboden en geboden, onder het *Gij zult* en *Gij zult niet* en deze druk, dit voortdurend toetsen van zichzelf en anderen, dit onophoudelijk streven naar de verwerkelijking der normen en die schuldgevoelens als men tekort schiet, dat is even kenmerkend voor het mensengeslacht op aarde als bijvoorbeeld de taal. De mens is een keurend, een ethisch wezen en zelfs waar hij zich bewust primitief, bewust dierlijk wil betonen en zich wil bevrijden van de eeuwige druk van het *Gij zult* en

Gij-zult-niet kost dit zoveel moeite en gaat dit zo bedroevend slecht en met schuldgevoelens gepaard dat zo'n streven, zo'n beweging nog nooit tot blijvende resultaten heeft geleid. Kort na de oorlog is er, in 't Engels — ik weet niet of het in 't Nederlands vertaald is — een bijzonder interessant boek verschenen, *De Tien Geboden, The Ten Commandments*. Het boek begint met de weergave van een authentiek gesprek tussen Hitler, Himmler, Goebbels en nog enkele hooggeplaatsten uit de partij over de tien geboden. De, later bekende gowleider uit Danzig, Rauschnig, die ons veel heeft meegegeeld omtrent Hitler, aanwezig bij dit gesprek, vertelt ons, dat de heren partijleiders De Tien Geboden beschouwen als een Joods element in de wereld en dat het nu maar eens uit moet zijn met *Gij zult* en *Gij-zult-niet*. Hier kwam, op de meest onbeschaamde en meest naakte manier tot uiting wat het nationaal-socialisme in wezen was; een primitieve, dierlijke en dus onmenselijke en onmaatschappelijke beweging. Wij beseffen nog niet altijd voldoende, dat wij zó angstig op de rand van de afgrond hebben gebalanceerd. Als deze heren de oorlog gewonnen hadden, zouden de Eichmannen en hun gaskamers de gewoonste verschijnselen zijn geworden, voor lange tijd. Dat deze barbaren blijvend de zaken bestuurd zouden hebben, is ondenkbaar. Niet dat per se de waarheid en het goede overwint — dit mystieke geloof aan de waarheid en de goedheid boven de mensen bezit ik niet — neen, de barbaren zouden tegen elkaar opstaan en per slot zijn

PERSONALIA

Dr. H. BONGER. Geboren in 1911 te Amsterdam. Studeerde Nederlandse taal- en letterkunde en geschiedenis aan de Universiteit te Amsterdam. Promoveerde in 1954 op een proefschrift over „De motivering van de godsdienstvrijheid bij Dirck Volckertszoon Coornhert”. Is leraar aan het Stedelijk Gymnasium te Arnhem.

een lezing voor de vara-microfoon van zondag 20 september 1964

zij in de wereld toch een kleine minderheid. Een rijk van enkel dwang duurt gemeenlijk niet heel lang U kent het rijmpje van Cats. Van Joodse zijde werden 10 van de meest beroemde en meest gelezen schrijvers uitgenodigd om een verhaal te schrijven over elk der 10 Geboden. Dit doet hier verder niet ter zake, het was mij er om te doen aan te tonen, dat ethische regels — en in onze beschaving hebben de 10 Geboden de grootste invloed, het bindmiddel zijn van een werkelijke samenleving.

Het feit dat er gedragsregels zijn, bewijzen, dat de mens een maatschappelijk wezen is en het ontkennen van gedragsregels door een individu, een zogenaamde elitegroep — de arische blonde supermensen bijvoorbeeld, bewijst dat hij zich, ten koste van de menselijkheid, buiten de samenleving plaatst.

De moraal, de bepaalde voorschriften — bijvoorbeeld de inhoud der Tien Geboden — kan en zal zich wijzigen in de loop der tijden — maar enkel fundamentele geboden zullen blijven. En het feit dat er voorschriften en gedragsregels zijn, bewijst dat de ethiek — de leer van het menselijk gedrag — essentieel is in het bestaan van de mens op aarde.

Daarover zal, neem ik aan, geen verschil van mening bestaan, wel over de oorsprong van de gedragsregels. Het Christelijk geloof — in al zijn varianten — is er van overtuigd dat God de gedragsregels — door middel van Mozes' wetgeving, door middel van Christus, de zoon Gods — aan de mensen heeft gegeven en zo werd de ethiek een der meest wezenlijke elementen van het geloof. God en gebod in een adem genoemd. God verlangt van de mens, dat hij zich houden zal aan de gedragsregels en kan hem straffen als hij zich daar niet of onvoldoende aan houdt. Zonder de ethiek zou het Christelijk geloof — en niet alleen dat — een hoogst eenvoudige, primitieve en magere zaak zijn, uitsluitend de verering van het bovennatuurlijke wezen of de wezens, die alles scheppen, besturen, geven en nemen. Maar door die verweving van godsdienst en ethiek, die integratie, is de opvatting ontstaan bij vele gelovige Christenen, dat het een niet zonder het ander te denken is, dat het in wezen één en hetzelfde is en dat om juist te handelen het geloof nodig is. En dat is nu, volgens een humanist, een onjuist denkbeeld.

Ik bedoel onwaar in de zin, dat deze opvatting niet een zo juist mogelijke weergave is van de werkelijke toedracht. Ik zou eerst kunnen wijzen op het feit dat vóór-Christelijke of niet-Christelijke volken — de oude Grieken of Egyptenaren of Chinezen bijvoorbeeld — bepaald geen a-morele volkeren waren.

HET OPENBAAR EN DAARMEE GELIJK TE STELLEN ONDERWIJS

poging tot een geestelijke fundering.
f 0,30.

Te bestellen bij het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.
Giro 30.49.60.

Rede en Religie in het Humanisme

In deze uitgave is er naar gestreefd de verschillende opvattingen die zich binnen het humanisme over deze onderwerpen voordoen, tot hun recht te laten komen.

Formaat 15x23 cm. - Omvang ca. 250 pag.s

Prijs f 9.90

U kunt dit bestellen door overschrijving op
giro 30.49.60, t.n.v.

Centraal bureau Humanistisch Verbond
OUDEGRACHT 152 - UTRECHT

Voor mij is dat al een bewijs voor de onjuistheid van de, ik zal maar zeggen, dogmatisch Christelijke opvatting, maar van die zijde zal men mij misschien tegemoet voeren, dat dit een handigheidje is of dat Christus' geest eeuwig is en ook werkte in het oude Griekenland, of, dat de naastenliefde en zoveel andere deugden dan toch niet of maar zeer spaarzaam bestonden in de oudheid.

Neen, voor een humanist — en voor een groeiend getal gelovigen — bestaan Christelijke deugden niet en voor een humanist zijn de gedragsregels, gebaseerd op een ethisch normbesef, van kracht overal waar wezens tot een bepaalde vorm van samenleving zijn gekomen.

De menselijke psyche is redelijk en zedelijk van structuur; dat zou men een humanistisch uitgangspunt kunnen noemen. De mens is een waarderend wezen. Hoe dat komt, vanwaar dit vermogen tot keuren het antwoord op deze moeilijke vraag doet niets af aan de geldigheid en ik — en vele humanisten met mij — zullen zeggen dat ze dat niet weten en dat de mens dat ook niet kan weten. Waar het echter voor de humanist en voor de gelovige evenzeer om gaat, is de gehoorzaamheid aan het waardebesef — het waarden op waarheid — goedheid — schoonheid — dat niet bovennatuurlijk is, maar ook niet individueel naar willekeur gewijzigd kan worden. De mens draagt „de wet” van zijn menselijkheid — want dat waardebesef is de kern daarvan — in zichzelf en heeft daaraan te gehoorzamen.

Ik ben begonnen met de Burger-Edelman van Molière, ik duw hem aan het slot van dit praatje nog eens naar voren. De letterkundeleraar geeft hem les en probeert hem uit te leggen wat het verschil is tussen poëzie en proza. De lessen gaan erg moeizaam maar ineens komt er

een straal van inzicht in het brein van de leerling. „Maar mijnheer”, zegt hij, „dan heb ik mijn hele leven proza gesproken”, en daarop is hij apentrots. Dat is het nu ook bij de gedragsregels, bij de normen, bij het waardebesef. Zonder er iets van te weten, zonder ooit het verlangen te hebben gehad te weten te komen wat dit was is iedereen altijd onderworpen aan de zedenwet in de mens en ieder mens heeft, ik zou durven zeggen, vanzelfsprekend zijn eigen gedachten en daden en die van zijn medemensen getoetst aan normen.

En wat is dan de inhoud, het wezenlijke, van die zedennorm, dat is dan de direkte vraag in alle gesprekken die alle eeuwen over dit onderwerp zijn gehouden. Wat moet de mens doen als zedelijk wezen, hoe moet hij handelen? U verwacht toch niet van mij een antwoord, een oplossing, op een vraag die alle eeuwen de mensen heeft beziggehouden en gekweld? Er is nog wel iets van te zeggen. Ik geloof, dat uit alle godsdiensten, uit alle stelsels, als men de geboden en de verboden beschouwt, valt af te leiden dat zelfzuchtig, egoïstisch handelen wordt afgekeurd. Dit is de gewoonste manier, meen ik, om weer te geven wat de grote ethici in de wereld, na een leven van nadenken geformuleerd hebben, zuiverder en meer omvattend.

„Behandel de mensen zoals gij behandeld wilt worden”, zou ik ook kunnen zeggen, want die Gouden Gedragsregel komt overal naar voren, maar hier rijzen toch problemen. Dit niet egoïstisch handelen betekent dat de mens niet zichzelf mag bevoordelen boven de ander en dat betekent mijns inziens, dat hij die egoïstisch handelt schade doet aan zijn verantwoordelijkheid voor zijn medemens, die er juist in gelegen is om het willekeurige en het zelfzuchtige te overwinnen. De Burger-Edelman durfde zichzelf niet te zijn en wilde hoger klimmen, omdat hij zich schaamde voor zijn afkomst, daarmee verloochende hij alles wat wij moeizaam uiteen trachten te houden wat betreft de waarden en de uiterlijkheden. Maar datgene wat het meest vanzelf spreekt, het spreken in proza, werd hem duidelijk toen hij het begrip proza hoorde verklaren. Het allergeeueste en allermenselijkste in hem werd zijn trots. Toen hij het een geleerde naam kon geven. Het wees-u-zelf kon hij niet leren, het proza spreken hoefde hij niet te leren, dat kon hij al. Het onderworpen zijn aan de algemene zedenwet is zo algemeen menselijk, dat hoeft niet geleerd te worden en hoe 'n groot probleem — het is om deze wet wetenschappelijk te doordenken, in het leven naar de normen — hoe moeilijk het is — ligt geen

probleem. Dit proza spreken wij ons leven lang, de een bewuster dan de ander, de een met andere gedragsregels dan de ander — verschillend naar plaats en tijd — maar altijd onderworpen aan de ethische wet aan geboden en verboden.

Goed en kwaad, die niet als eeuwige begrippen boven de mensen en hun wereld zweven naar de overtuiging van een humanist (als er geen mensen waren zouden goed en kwaad er ook niet zijn), zijn echter in de mens diep verankerd en zijn niet — evenmin als waar of onwaar — naar willekeur te wijzigen, het is niet een kwestie van smaak. De een houdt van spinazie, de ander niet, de een vindt dit goed, de ander dat?

Nee, wat de spinazie betreft, is het een zaak van smaak, het goed en kwaad is volstrekt anders; de zedenwet is algemeen geldig en ieder mens weet van zijn daden en van zijn gedachten of ze goed of kwaad zijn. Zijn geweten is een feilloos instrument in dezen. Er kunnen conflicten van plichten zijn, het kan bijna onmenselijk moeilijk zijn om het goede te doen, dat is een andere zaak, maar wij weten het vóór, tijdens of na de daad, omdat wij medemensen van elkander zijn.

H. BONGER

eenzaam lig ik

Eenzaam lig ik op uw komst te wachten,
Wetend dat gij nimmer komen zult;
Als een trage beek gaan mijn gedachten,
Waar ik wacht met wonderlijk geduld.
Wachtende verduur ik dagen, nachten,
Heel een leven zwaar van blinde schuld,
En ik vraag niet meer door welke machten
Ik dit eindeloze wachten duld.
Na den tocht langs wegen eng en zwoel,
Na het noodweer van onsteld verlangen
Bleef het wachten zonder zin of doel,
Doch waarin een hoop nog schijnt gevangen,
Of aan 't eind van onafzienb're gangen
Zal voor mij een plek zijn licht en koel.

H. W. J. M. Keuls

uit: Honderd gedichten van
honderd dichters

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 30 ct aan postzegels insluiten.

(adv.)

NAPRATEN

Ergisteren zag ik in een boekwinkel, dat er een boek te koop is met 20.000 citaten, het kunnen er ook wel 30.000 zijn geweest en de prijs was ongehoord hoog, zoiets als tien citaten voor een cent, maar omdat ik toch niet van plan ben het te kopen heb ik daar niet verder op gelet.

Ik koop dit boek niet en ik wil het ook niet cadeau krijgen om de eenvoudige reden, dat het bezit van zo'n boek het einde van mijn werkzaamheden en daarmee van mijn broodwinning zou betekenen. Want wat is het geval?

Zoals de aandachtige lezer, die niet van vandaag of gisteren abonnee op dit periodiek is, zal weten, schrijf ik nu alweer een jaar of vijf van tijd tot tijd een stukje op de achterkant. Dat is niet het enige werk dat ik verricht, want zo eenvoudig is het leven ook weer niet. Naast mijn gewone werk, dat in het algemeen meer actuele zaken betreft, schrijf ik ongeveer 150 à 200 van zulke stukjes per jaar en zo heb ik er dus al enkele duizenden gewrocht.

Ik zeg dit niet om op te scheppen, want het is geen verdienste en ook niet zo'n bijzondere prestatie. Iedereen die zijn verrichtingen over een wat langere tijd bij elkaar gaat voegen, komt tot grote getallen. Wie acht uur per dag in zijn bed ligt moet aan het eind van het jaar constateren, dat hij drie maanden tussen de lakens heeft doorgebracht en wie 75 jaar wordt heeft van zijn kostelijke leven 25 jaar verslapen. Hij mag dan wel hopen, dat hij die andere vijftig jaar tenminste goed wakker is geweest. Wie dagelijks vijf of zes boterhammen eet, kan zich er op beroemen dat hij in dertig jaar meer dan een kilometer brood heeft genuttigd, maar is hij daarom een veelvraat?

Ik verhef mij dus allerm minst op een bijzondere prestatie, maar niettemin moet men telkens weer een inval hebben, waaromheen het stukje wordt opgebouwd. En wat wil nu het geval? Herhaaldelijk heb ik een ideeetje, dat mij waardevol genoeg schijnt om te verwerken. Maar ik ben de enige niet. Er zijn op aarde nog drieduizend miljoen mensen, waarvan de helft volwassenen, die ook wel eens wat bedenken.

En wat nog erger is: ik ben ook de eerste niet en nog veel minder de eerste de beste. Er zijn er veel eerdere en betere geweest. Sinds de Neandertalers en de Cromagnonmensen hebben er al tienduizenden jaren *homines sapiētes* geleefd, de een al slimmer dan de andere. Al leefde ik nog eeuwen lang dan zou ik nog niet kunnen bedenken wat niet al lang is voorbedacht. En dat zou allemaal nog niet zo erg zijn, als de bedenkzels al niet zo'n zesduizend jaar lang opgeschreven waren. Essentiële dingen zijn al gezegd en geschreven door de Chinezen (die van

vroeger, bedoel ik) of door Hammoerabi of Amenhotep. Maar bij de Grieken begint het pas goed. Leraren in de klassieke letteren zitten stampvol met citaten. Als zij willen kunnen zij al citerende door het leven gaan. Het behoeven niet eens erg diepzinnige dingen te zijn die behouden blijven. Van Archimedes wordt verteld, dat hij in zijn bad zittend iets bedacht had en daardoor zelf zo verrast werd, dat hij van vreugde in zijn monokini de straat oprende, uitroepende „Ik heb het gevonden!”

Wat had hij gevonden? De wet van Archimedes. Die wet kan ons koud laten, maar een toch niet zo diepzinnige uitdrukking als „ik heb het gevonden” heeft het nu al veel meer dan 2000 jaar uitgehouden. „Wat zoek je toch”. „De schoenveters”. „Kijk eens in het nachtkastje”. „A ja, . . . eureka!” Of men wil of niet, men vervalt in herhaling van hetgeen reeds geruime tijd geleden in Syracuse ook al is opgemerkt.

Of men gaat naar een moeilijke vergadering, waar men een lastige tegenpartij moet verpletteren. Men komt laat thuis en vindt zijn vrouw reeds in bed. Zij vraagt slaperig: „Hoe is het gegaan?” Men wurmt aan zijn das of trekt zijn schoenveters los en zegt: „Nou, ik kom d'r an hé en ik kijk eens rond en ze gingen al gauw door hun knieën?” Zonder dat men het weet zit men op de rand van het bed Julius Caesar na te praten. En het wordt steeds erger. Mensen als Shakespeare, Goethe, Schiller, Molière hebben toneelstukken en gedichten geschreven die citaten aan elkaar hangen. Grijp maar in het volle mensenleven, iedereen leeft het, maar aan weinigen is het bekend en waar je het pakt daar is het belangwekkend, zegt de een. En de andere zegt, dat de verschrikkelijkste van alle verschrikkingen de mens in zijn waan is (als hij namelijk meent dat dit de oplossing voor stukjesschrijvers zou zijn). Enfin, dit alles moge dan waanzin schijnen, er is toch wel enige methode in.

Daar komt nog bij, dat hij die zich eenmaal op het glibberige pad van het stukjesschrijven heeft begeven zijn eigen ideeetjes zo leuk vindt, dat hij zichzelf gaat citeren, soms opzettelijk, soms helemaal per ongeluk. Wie dat eenmaal in de gaten heeft wordt geheel radeloos bij de gedachte, dat hij niet anders doet dan anderen of zichzelf nabauwen. Hij moest er eigenlijk mee ophouden. Maar dat is zijn eer te na en hij piekert en piekert en besluit iets over de domheid van het citeren te schrijven. Voldaan zegt hij: „Het hemelse gerecht heeft zich te langen leste erbarremd over mij en mijn benauwde veste.” (J. van den Vondel).

Zo'n citatenboek is ontmoedigend en voor mij overbodig.

H. H.

lezingen voor de radio

zo. 27 sept. VARA 9.45 uur: A. Kruidhof: „Menswaardig leven”.

zo. 4 okt. VARA 9.45 uur: G. Stuiveling: „Uit humanistisch oogpunt”.

zo. 11 okt. VARA 9.45 uur: E. T. Hoven: „De Engelsen zijn gek”.